

Федорчук О.О.

XI Всесвітній конгрес Міжнародної асоціації політичних наук (МАПН) як форум політичної науки: радянський контекст

У статті проаналізовано значення XI Всесвітнього конгресу Міжнародної асоціації політичних наук (МАПН) для розвитку політичної науки в СРСР, у т. ч. й України. Показано, що, незважаючи на певну ізоляцію радянської системи від світової гуманітарної науки, Конгрес сприяв підвищенню престижу суспільних наук в СРСР. Саме від цього часу розпочався новий етап розвитку політичної науки в країні, хоча на офіційному рівні вона визнана не була.

Ключові слова: Міжнародна асоціація політичних наук, історія політичної науки, СРСР, суспільні науки, наукова комунікація, Україна.

В статье проанализировано значение XI Всемирного конгресса Международной ассоциации политических наук (МАПН) для развития политической науки в СССР, в т. ч. и Украины. Показано, что, несмотря на определенную изоляцию советской системы от мировой гуманитарной науки, Конгресс способствовал повышению пре-

стижа общественных наук в СССР. Именно с этого времени начался новый этап развития политической науки в стране, хотя на официальном уровне она признана не была.
Ключевые слова: Международная ассоциация политических наук, история политической науки, СССР, общественные науки, научная коммуникация, Украина.

Analyzed the value of the XI world Congress of the International political science Association (IPSA) for the development of political science in the USSR, including Ukraine. It is shown that despite the isolation of the Soviet system from the world of the Humanities, the Congress has contributed to increase the prestige of the social Sciences in the USSR. It is from this time began a new stage in the development of political science in the country, although at the official level it has not been recognized.

Key words: The international Association of political science, history political science, USSR, social science, science communication, Ukraine.

УДК 32+061.3

Федорчук О.О.,
кандидат історичних наук, доцент,
докторант кафедри політології
Національного університету «Києво-
Могилянська академія»

У розвитку політичної науки України є багато малодосліджених сторінок, особливо це стосується радянського періоду кінця 70–80 рр. ХХ ст., коли українські суспільні науки знаходились під впливом радянської ідеології. Незважаючи на відсутність офіційного статусу політичної науки, праці, присвячені політиці, були. Тому особливо актуальним є завдання заповнити прогалину щодо становлення й розвитку політичної науки в Україні.

XI Всесвітній конгрес Міжнародної асоціації політичних наук досліджували російські політологи: Ю.В. Ірхін, С.В. Патрушев, Л.Є. Філіпова. Сучасних праць українських фахівців із цієї теми немає. Стаття автора є однією з перших спроб у цьому напрямі.

Мета статті – охарактеризувати значення Міжнародної асоціації політичних наук у розвитку політичної науки (далі – МАПН); проаналізувати роль XI Всесвітнього конгресу МАПН у розвитку політичної науки в СРСР; указати, що українські фахівці теж брали участь у конгресі й робили внесок у розвиток політичної науки.

Провідною організацією політологів різних країн уже більше ніж 60 років є Міжнародна асоціація політичних наук (International Political Science Association – IPSA або МАПН українською мовою), котра була створена за рішенням ЮНЕСКО у вересні 1949 р. Її засновниками стали 5 національних асоціацій політичних наук (американська, англійська, канадська, фінська і французька) під егідою ЮНЕСКО в м. Парижі (Франція). Вона має консультативний статус при Економічній і соціаль-

ній раді ООН та ЮНЕСКО, входить до Міжнародної ради соціальних наук, видає низку журналів, зокрема “International Political Science Review” («Міжнародний огляд політичних наук»), бюлетень “Participation” («Участь»). Офіційні мови – англійська і французька. Згідно зі ст. 5 Статуту МАПН, її метою є сприяння розвитку політичних наук шляхом підтримки різних досліджень, зв'язків і контактів між ученими, а також сприяння створенню й активізації національних асоціацій політичних наук [1, с. 101].

Поява та формування МАПН стало принциповим етапом у генезі політичних наук, вона почала розвиватися як визнана й підтримувана світовою спільнотою академічна дисципліна. МАПН відіграла важливу роль у конституюванні всієї системи політичних наук, в організації політологічних досліджень, розширенні співпраці політологів різних країн.

Першими колективними членами МАПН стали її засновники: американська, канадська, французька та індійська національні асоціації політичної науки. Відтоді практично щорічно до її складу включалися нові колективні члени – національні асоціації політологів різних країн світу. Українська асоціація політологів приєдналася до МАПН у ювілейному для неї 1999 р. Членство в МАПН є індивідуальним і колективним. Членство всіх рівнів у Міжнародній асоціації політичної науки є не безкоштовним. Найбільший внесок (до 8 тис. дол. США) традиційно надає найчисленніша – американська – асоціація політичної науки, котра налічує більше ніж 14 тис. орга-

нізованих учасників. Розмір внесків національних асоціацій політичної науки залежить від їх кількості й рівня економічного розвитку країни. Так, наприклад, японська та німецька асоціації політичної науки сплачують внески по 3 тис. дол. США, англійська і французька – по 2 тис. дол. США, російська та бразильська політологічні асоціації – по 1 тис. дол. США. Індивідуальне членство (з фінансового погляду) припускає обов'язковий щорічний членський внесок розміром до 60 дол. США (чи 150 дол. за три роки). Воно включає безкоштовну підписку на провідний теоретичний журнал МАПН "International Political Science Review" (чотири журнали на рік) і організаційний журнал "Participation. Bulletin of the International Political Science Association" (три номери на рік) [2]. Відомості про діяльність МАПН, її конгреси, постійні дослідницькі комітети, видання тощо знаходяться на її офіційному сайті¹.

Відповідно до конституції МАПН, її найвищим органом є Рада, котра визначає політику організації, фінансове забезпечення, може вносити (двома третинами голосів) зміни в програмні документи, обирає Президента, віце-президентів і Виконавчий комітет (18 членів від національних асоціацій). Виконкому передається значна частина повноважень на якийсь час між Конгресами МАПН.

Важливу роль у роботі Міжнародної асоціації політичної науки відіграють її Всесвітні конгреси, що скликаються раз на три роки. Сесії Ради МАПН і зміни в складі її Виконкому проходять саме під час проведення конгресів. На конгресах МАПН зазвичай розглядаються головні проблеми політичної науки. Процедура участі політологів у Всесвітніх конгресах МАПН має свої формальності. Так, щоб отримати офіційне запрошення на участь у Всесвітньому конгресі МАПН, необхідно таке: 1) бути (стати) її членом, 2) отримати схвалення тез своєї доповіді відповідним Постійним комітетом МАПН, 3) сплатити внесок учасника Конгресу. Офіційне запрошення кожному учасникові посилається індивідуально Оргкомітетом Конгресу й підтверджується при подачі документів учасника у відповідне посольство.

Про динаміку розвитку МАПН можна судити вже з того, що якщо спочатку вона об'єднувала національні асоціації лише США, Канади, Франції, Індії, то 1978 р. до неї входило 37 національних асоціацій, у тому числі 8 із соціалістичних країн (Болгарії, Угорщини, НДР, Польщі, Румунії, СРСР і Чехословаччини), 150 асоційованих членів (бібліотеки, дослідницькі центри) і більше ніж 600 індивідуальних членів із 52 країн. Крім цього, в її рамках діяли на постійній основі 17 дослідницьких комітетів і 7 дослідницьких груп. МАПН належить до 6 найбільших міжнародних асоціацій у галузі соці-

альних наук і входить до Міжнародної ради із соціальних наук при ЮНЕСКО. Динаміка зростання кількості країн-учасників, окремих осіб і поданих ними доповідей також підтверджує розширення діяльності МАПН: у 1950 р. на I конгресі в Цюріху (Швейцарія) брало участь 80 учених із 23 країн, що подали лише 8 доповідей; у 1961 р. (Париж, V конгрес) уже було 425 учасників із 46 країн, які обговорили 59 доповідей; у 1970 р. (Мюнхен, VIII конгрес) – 894 учасники із 46 країн, 259 доповідей; на X конгресі (Единбург) – 1 081 особа із 56 країн, які представили 327 доповідей [3, с. 126]. Із 1961 р. колективним членом МАПН стає Радянська асоціація політичних наук (РАПН), яка активно брала участь через своїх представників у роботі її органів, а також у конгресах, міжнародних конференціях, нарадах, симпозиумах із проблем політичних наук, у зборах національних асоціацій [4].

Якщо перші три десятиліття (1949–1979) Всесвітні конгреси МАПН проводилися переважно в країнах Західної Європи й Північної Америки, що відбивало співвідношення сил у керівництві МАПН, а також роль політичної науки в цих регіонах, то, починаючи з 70-х рр. XX ст., політико-географічний вектор проведення конгресів МАПН став переміщатися до інших частин планети. Наприклад, Москва (1979 р.), Ріо-де-Жанейро (1982 р.), Буенос-Айрес (1991 р.), Сеул (1997 р.), Дурбан (2003 р.) Фукуока (2006), Сантьяго (2009), Мадрид (2012), Монреаль (2014). Останній XXIV конгрес має відбутися 23–28 липня 2016 р. в Познані (Польща) [5].

Велике значення для розвитку політичної науки в СРСР мало проведення в 1979 р. в Москві XI Всесвітнього конгресу МАПН. Цій події передував підготовчий етап. Так, офіційне рішення про проведення конгресу було прийнято Радою міністрів СРСР 11 січня 1979 р. й оформлено за № 59р. На підставі цього рішення Президія АН СРСР 17 січня 1979 р. випускає розпорядження за № 14000-82, котре коригується 16 березня 1979 р. розпорядженням «Про проведення XI Всесвітнього конгресу Міжнародної асоціації політичних наук» за № 14000-376. У проведенні та підготовці конгресу брали участь 16 академічних інститутів. У кожному з них створювалися групи «На допомогу оргкомітету», на чолі із заступниками директорів, крім того, виділялися 70 чоловік (від 3 до 5 від кожного інституту) зі знанням іноземних мов у розпорядження оргкомітету для науково-організаційної роботи. Природно, що цими співробітниками виявилися молоді суспільствознавці, котрі займалися проблемами політичних наук. Питання, пов'язані з підготовкою до конгресу, неодноразово обговорювалися не тільки на засіданнях оргкомітету й Виконкому РАПН, а й на засіданнях Бюро Відділення філософії і права АН СРСР, у Раді АН СРСР із міжнародної співпраці в галузі суспільних наук, на вчених радах Інституту держави і права АН СРСР.

¹ Офіційний веб-сайт Міжнародної асоціації політичних наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipsa.org/>.

Основне організаційне навантаження взяв на себе Інститут держави і права та Інститут наукової інформації із суспільних наук АН СРСР. Перший був головним інститутом із проведення конгресу, фінансових питань, другий відповідав за інформаційний супровід, повинен був підготувати й видати реферативні збірки наукових праць зарубіжних учених із теми конгресу, довідкові матеріали з основних політологічних шкіл зарубіжних країн, бібліографічні покажчики та огляди з радянської політичної науки, розмножити доповіді учасників і організувати тематичну виставку літератури [6]. Напередодні конгресу був виданий черговий Щорічник РАПН наук під назвою «Політика миру і розвиток політичних систем. Назустріч XI Конгресу Міжнародної асоціації політичної науки» [7].

Конгрес відкрився 12 серпня урочистостями в Колонній залі, потім до 18 серпня відбувався в залі засідань будівлі Московського державного університету, а завершальні збори пройшли в Колонній залі. Голова Радянської асоціації політичних наук, віце-президент МАПН Г.Х. Шахназаров зачитав послання Генерального секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнєва, яке фактично започаткувало легалізацію політичної науки в СРСР. Він же виступив на конгресі з доповіддю «Політичні науки і сучасність». Окрім нього, на конгресі виступали віце-президент АН СРСР академік П.М. Федосєєв, член Програмного комітету конгресу В.С. Семенов та інші вчені. У конгресі взяли участь близько 1 600 учених із 58 країн світу. У перший та останній дні його роботи відбулися два пленарні засідання, протягом п'яти днів працювали 28 секцій із трьох основних тем, 17 дослідницьких комітетів, 7 дослідницьких груп і відбулося понад 40 спеціальних засідань. Було підготовлено понад 530 доповідей і повідомлень, понад 950 учасників конгресу виступили з коментарями, зауваженнями [8, с. 5]. За кількістю учасників це був найбільший конгрес МАПН. Приблизно половину радянської делегації становили працівники вищої школи. Серед них були викладачі Московського, Ленінградського, Київського, Ташкентського університетів, Кишинівського й Калінінського політехнічних інститутів та інших вишів [9, с. 65]. За фахом це були в основному історики, правознавці, філософи, соціологи, економісти, країнознавці.

Більшість проблем, котрі розглядалися фахівцями, групувалося навколо трьох основних тем: «Політика миру», «Політика розвитку і зміни систем» і «Накопичення політичних знань з 1949 р.». Найбільшу увагу привернула перша тема, особливо ті її питання, що були пов'язані з витоками миру й війни, зі шляхами припинення гонки озброєнь, із концепцією мирного співіснування. В обговоренні цієї теми взяли участь провідні вчені, котрі обговорили різні аспекти проблеми припинення гонки озброєнь і встановлення контр-

олю над озброєннями, взаємовідношення світу й мінливого світового порядку, вплив внутрішніх і міждержавних конфліктів на світ, концепцію мирного співіснування.

Друга тема охоплювала актуальні проблеми для того часу: вплив соціально-економічного розвитку країн, що розвиваються, на їхні політичні системи, участь населення в цьому розвитку, політика неприєднання як фактор розвитку, трансформація історичних і сучасних політичних систем, нові основи політичних систем молодих національних держав. З українських фахівців на конгресі виступав директор Інституту держави і права АН України, визначний правознавець, історик права, політолог Б.М. Бабій. На засіданні, присвяченому другій темі, було заслухано його доповідь і доповідь кандидата юридичних наук В.К. Забігайла «Участь населення в здійсненні соціально-економічних перетворень як критерій рівня розвитку демократії». Від України з повідомленнями на засіданнях секцій виступили член-кореспондент АН УРСР В.І. Куценко, доктор юридичних наук І.І. Лукашук, доктор філософських наук М.В. Гончаренко, доктор економічних наук Г.Н. Клямко та ін. Крім того, учасники конгресу від УРСР 15 разів виступили на різних засіданнях у порядку обговорення доповідей [10, с. 106].

Третя тема – «Накопичення політичних знань з 1949 року» – мала методологічний характер і була присвячена вивченню еволюції політичних наук у світі за останні 30 років. Був здійснений аналіз нових даних про співвідношення економіки й політики; інформаційних систем збору та обробки кількісних даних; прогресу в знаннях про урядові інститути й інших питань. Різноманітною була проблематика дослідницьких комітетів і груп МАПН, а також спеціальних засідань, ось деякі з тем: «В.І. Ленін як політичний мислитель», «Політологічні дослідження в Латинській Америці», «Розвиток марксистського політичного аналізу з 1945 року», «Маркс К. і М. Вебер», «Порівняльний аналіз місцевого управління і політики», «Інтеграція в Західній і Східній Європі», «Зберігання значення принципів Нюрнберзького процесу».

Розглядалися на конгресі й нові для радянських фахівців напрями політичної науки: зміст і сутність політики, її співвідношення з процесами управління, зумовленість політики екологічними та соціально-класовими відносинами, зв'язок політики з філософією, соціологією, психологією тощо. Важливою особливістю конгресу – і це неодноразово відзначалося на заключному засіданні – стала участь у ньому багатьох учених із зарубіжних країн, обговорення нагальних проблем, що стосувалися держав Азії, Африки й Латинської Америки. Тому можна сміливо говорити, як це підкреслив на заключному засіданні академік П.М. Федосєєв, про те, що на конгресі відбулося подальше становлення та зміцнення якісно нового напрямку в полі-

тології, пов'язаного з вивченням проблем країн, що розвиваються [11, с. 3].

Московський конгрес став помітною подією в міжнародному науковому житті, його роботу відрізняло обговорення найбільш злободенних політичних проблем того часу. Американський учений Карл Дойч зазначав, що московський конгрес «був найширшим в історії Міжнародної асоціації політичних наук. Учені в галузі політичних наук зі всього світу, що представляють різні школи й напрями, обговорювали теми конгресу в атмосфері взаємної поваги та довіри» [12, с. 160].

По завершенню конгресу фахівцями РАПН були підготовлені тематичні збірники й наукові статті [13]. Підсумками конгресу стали практичні кроки Президії АН СРСР для Секції суспільних наук щодо посилення координації досліджень, котрі ведуться в усіх академічних підрозділах суспільних наук, підвищення ролі РАПН як координаційного центру.

Інституту держави і права АН СРСР спільно з Інститутом наукової інформації із суспільних наук АН СРСР доручено було підготувати в 1980 р. науково-аналітичний огляд з аналізом новітніх буржуазних концепцій ролі та можливостей сучасної буржуазної держави у вирішенні актуальних проблем сучасності.

Отже, потрібно зазначити, що, незважаючи на певну ідеологічну заангажованість як зарубіжних, так і радянських суспільствознавців, конгрес сприяв зростанню наукової комунікації, взаєморозумінню між вченими, подоланню відірваності радянських суспільствознавців від досягнень світової політичної науки. Він зорієнтував їх на проведення досліджень актуальних питань того часу. Значення конгресу було в тому, що він уперше відбувся в соціалістичній державі, що сприяло підвищенню престижу радянських науковців. Радянські науковці під впливом спілкування із зарубіжними колегами визнали за потрібне надати офіційного статусу політичній науці, хоча б під виглядом марксистської політичної теорії, але влада цього так і не зробила: процес легітимації політичної науки в СРСР затягнувся на ціле десятиліття аж до 1989 р. Попри це, вчені-суспільствознавці зосередили увагу на вивченні таких проблем, які до цього часу ними майже не розглядалися, а саме: політичні процеси, політичні відносини, методологія й методика дослідження політичних проблем, закономірності розвитку політичних систем соціалізму та капіталізму, місце й роль політичних інститутів у суспільному розвитку. Акцентувалася увага на значущості подальших досліджень політичних проблем вишівськими вченими, а також удосконаленні ідейно-політичного виховання молоді. Пропонувалося вдосконалити вишівські курси наукового комунізму та марксистсько-ленінської філософії такими темами, як теорія політики, структура політики, політична влада, політичні відносини, політичні інтереси.

Отже, самим фактом свого проведення в Москві Конгрес відіграв позитивну роль у підвищенні ролі суспільних наук у країні. Повільно, але тривав процес ніби «прихованого» існування політичної науки, була підготовлена теоретична і практична бази для офіційного визнання політичної науки в СРСР.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабій Б.М. Політичні науки на службі миру і розрядки. До підсумків XI Всесвітнього конгресу Міжнародної асоціації політичних наук (МАПН) у Москві / Б.М. Бабій, В.К. Забігайло // Вісник АН УРСР. – 1980. – № 1. – С. 101–107.
2. Ирхин Ю.В. Всемирные конгрессы Международной ассоциации политической науки / Ю.В. Ирхин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/2012/03/11/1269111978/9.pdf> (дата просмотра: 20.07.2016).
3. Смирнов В.В. Политические науки в современном мире / В.В. Смирнов // Советское государство и право. – 1979. – № 5. – С. 123–130.
4. Федорчук О.О. Радянська асоціація політичних наук: основні віхи діяльності / О.О. Федорчук // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : ІНТАС, 2011. – Вип. 57. – С. 235–243.
5. Прошлые Всемирные конгрессы // Официальный веб-сайт Международной ассоциации политической науки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ipsa.org/events/pastworldcongresses> (дата просмотра: 22.07.2016).
6. Патрушев С.В. Очерк третий. Московский конгресс МАПН 1979 г. / С.В. Патрушев, Л.Е. Филиппова // Официальный веб-сайт Российской ассоциации политических наук [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rapn.ru/partner/files/razdel3.pdf> (дата просмотра: 20.07.2016).
7. Политика мира и развитие политических систем. Навстречу XI Конгрессу МАПН : ежегодник Советской ассоциации политических наук / отв. ред Д.А. Керимов. – М. : Наука, 1979. – 279 с.
8. Федосеев П.Н. Политические науки и современность [К итогам XI Всемирного конгресса Международной ассоциации наук. Москва, август 1979] / П.Н. Федосеев // Вопросы философии. – 1979. – № 9. – С. 5–17.
9. Карпов Г.Д. Политика и современность: К итогам XI Всемирного конгресса Международной ассоциации политических наук / Г.Д. Карпов // Вестник высшей школы. – 1979. – № 12. – С. 65–67.
10. Бабій Б. М. Політичні науки на службі миру і розрядки. До підсумків XI Всесвітнього конгресу Міжнародної асоціації політичних наук (МАПН) у Москві / Б.М. Бабій, В.К. Забігайло // Вісник АН УРСР. – 1980. – № 1. – С. 101–107.
11. Ардановский В. Главная проблема современности: [К итогам XI Всемирного конгресса Международной ассоциации политических наук (МАПН)] / В. Ардановский, М. Ростачук // Известия. – 1979. – 21 августа. – № 194 (19259). – С. 3.
12. Лосев Ю. За углубление политических процессов в международной жизни [К итогам XI Всемирного конгресса Международной ассоциации наук. Москва,

август 1979] / Ю. Лосев // Международная жизнь. – 1979. – № 10. – С. 158–160.

13. Проблемы политических наук: К итогам XI Всемирного конгресса Международной ассоциации политической науки : ежегодник Советской ассоциации политических наук / редкол.: Д.А. Керимов (отв. ред.), В.Е. Чиркин, Г.Х. Шахназаров. – М. : Наука, 1979. – 203 с.; Смирнов В.В. К итогам Московского конгресса Международной

ассоциации политических наук: [XI Всемирный конгресс МАПН. Москва, август 1979] / В.В. Смирнов // Советское государство и право. – 1980. – № 4. – С. 75–92; Критика буржуазных политологических концепций: К итогам XI Конгресса Международной ассоциации политической науки : сборник научных трудов / Московский институт международных отношений / под ред. И.Г. Тюлина – М. : МГИМО, 1982. – 155 с.